

Božena Němcová

(excerpce z přednášky pro Univerzitu volného času – ze dne 21. února 2012)

Úvod

Povídkářka, publicistka, autorka a sběratelka pohádek, etnografka a folkloristka; autorka básní a překladů. V encyklopediích a odborné literatuře je uváděno datum jejího narození 4. února 1820 ve Vídni. Němcová se formou uměleckou, žurnalistickou, ale i odbornou, v širokém záběru zabývala projevy tradicí ustáleného venkovského života, hlavně slovesnými a zvykovými výtvoři české i slovenské lidové kultury, mezi prvními obrozenskými spisovateli včleňovala do krásné literatury lidové pohádky. Její povídky spočívající na spontánním vypravěčství a na věrohodném postižení vnější skutečnosti, směřují k tomu, aby do sebe zahrnuly aktuální záležitosti sociální, a zejména, aby ve všednodennosti představovaly lidskou velikost milujícího, obětavého a tvořivého člověka. Obraz harmonické a harmonizující osobnosti, který podala svou Babičkou, přijala národní kultura jako ideální zpodobnění lidového světa a českého charakteru. Tuto základní výstižnou charakteristiku spisovatelky napsal Mojmir Otruba v Lexikonu české literatury – osobnosti, díla, instituce, díl 3., který vyšel v roce 2000 v nakladatelství Academia.

Snad je to náhoda, že právě největší česká spisovatelka Božena Němcová a nejprekládanější český spisovatel Bohumil Hrabal – dva velikáni české literatury – žili v Polné. Výstižně to napsal Tomáš Mazal, spisovatel, editor a vydavatel z Prahy, do knihy **Polná: Starodávné město Polná s košatou historií je pro mě především elipsou, na jejichž nejbližších bodech se pohybuje Božena Němcová a Bohumil Hrabal. Zatímco dvacetileté Boženě Němcové se tu dostaly do rukou české časopisy a knihy, jimiž byla zvolna iniciována ku dráze spisovatelky, čtyřletý a dosud negramotný Bohumil Hrabal, ku dráze spisovatelké ještě nepředurčený hošík účetního z pivovaru, se tu dvakrát topil, čímž bezmála přišel v Polné o život. A tak dům s bytem manželů Němcových na náměstí s renesančním portálem a výhledem až k barokní kašně, kam Bohumil Hrabal po hlavě přepadl, ta nevelká vzdálenost mezi okny bytu a pískovcové kašny je mi stále pulsující imaginární spojnici české literatury 19. a 20. století i silným magnetem půvabného městečka Polná.**

Životopis

Dívčím jménem Barbora Panklová byla podle záznamů v matrice nemanželskou dcerou české služky Terezie Novotné ve Vídni, s kterou se údajný otec Barunky oženil a s níž měl ještě 12 dětí. V literatuře se často setkáme s údaji, které některá fakta z matričních údajů zpochybňují. Mnozí autoři se často

uchylují k nejrůznějším fabulacím a překvapivým závěrům. Hledání skutečného původu Němcové, hlavně ve vyšších kruzích šlechty, neskončilo a bude i nadále vyhledávaným tématem. Pakliže vyhodnotíme z publikovaných úvah ty věrohodnější, jeví se jako nejpravděpodobnější, že se narodila dříve než v roce 1820, a že panský kočí Rakušan Johann Pankel mohl být jejím otcem, přestože to mnozí badatelé znevěhodňují.

Mláďi Němcová prožila v areálu šlechtického letního sídla v Ratibořicích u České Skalice, kde manželé Panklovi sloužili u vévodkyně Zaháňské. Božena Němcová měla dvanáct sourozenců. Dospělého věku se však dožila pouze její sestra Marie Tereška, narozená v roce 1830; zemřela, když jí bylo 58 let.

Božena Němcová měla jen nejzákladnější školní vzdělání v němčině; údajně již od roku 1824, tedy od svých necelých pěti let, chodila do školy v České Skalici. V některých literárních pracích je ovšem uváděno, že školu navštěvovala od roku 1826. Poněvadž celý život Němcová trpěla nedostatkem vzdělání, umožnila později i za cenu velkých obětí všem svým čtyřem dětem studia. V letech 1830–33 byla na vychování v rodině zámeckého úředníka v Chvalkovicích a stala se horlivou čtenářkou německé literatury.

Na rané utváření její osobnosti měl vliv jednak styk s babičkou Magdalenou Novotnou, tkadlenou z kraje pod Orlickými horami, která v letech 1825 až 1830 u dcery v Ratibořicích žila, ale také blízký pohled na život šlechty. V roce 1837 se, údajně pod nátlakem své matky, provdala za dvakrát staršího člena finanční stráže (později komisaře) v Červeném Kostelci Josefa Němce. Svatba se konala v kostele v České Skalici, oslava v hotelu U Českého lva. Němec byl skutečným českým vlastencem a příležitostným publicistou.

Němcovi měli 3 syny a dceru. Jak je všeobecně známo, rodina se často stěhovala, podle toho jak byl Josef Němec služebně překládán. Roku 1838 se stěhují do Josefova, kde bydleli v hotelu Veselý, v září 1839 do Litomyšle, kde se jim narodil po Hynkovi druhý syn Karel. Koncem roku 1840 se Němcovi stěhují do Polné. V Polné se Němcovým narodila jediná dcera Theodora, která používala jméno Dora.

V Praze, kam Němcová přišla v roce 1842 již se znalostí české literatury a díky českému prostředí v Polné s vědomím o národním hnutí, se dostala do české intelektuální společnosti. Ta se scházela zejména v rodinách Fričových a Staňkových. Zprvu bydleli Němcovi v domě Na Poříčí. V Praze v krátké době prošla Božena Němcová obrovským duchovním a vzdělanostním vývojem. Zde již silně pocítila potřebu duševního vyžití a činorodého společenského uplatnění. Začala se zprvu realizovat psaním básní a povídek. Hlavními jejími rádci, inspirátory i obdivovateli v počátcích literární tvorby byli básník a prozaik, lékař Josef Čejka a romantický básník, kritik a publicista Václav Bolemír

Nebeský. Již rok po vystěhování z Polné publikuje Němcová časopisecky báseň *Ženám českým* a také kratší regionální pověsti. Brzy nato se prezentuje a v literárních kruzích získává první uznání knižně vydanými pohádkami.

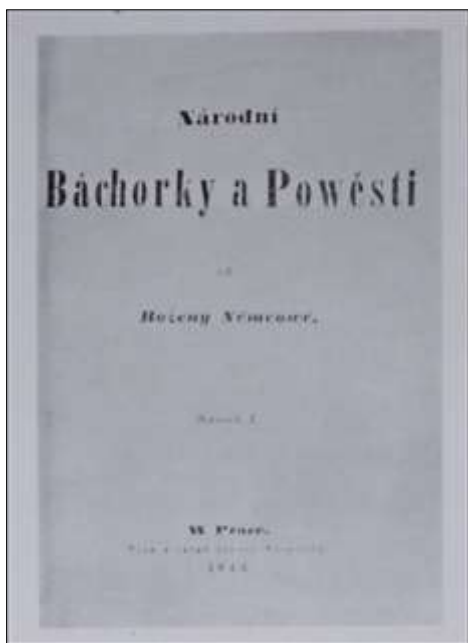

Dům čp. 47 na Husově náměstí v Polné; v pravé části domu, v přízemí, bydleli Němcovi v letech 1840 až 1942

V roce 1844 byla s dětmi na návštěvě u rodičů v Ratibořicích. Před odjezdem do Domažlic v září 1845 jí v Praze vychází 1. svazek *Národních báchorek a pověstí*. Za pobytu na Chodsku, od roku 1845 v Domažlicích a od roku 1847 ve Všerubech, povzbuzena úspěchem, pokračovala již intenzivněji v psaní pohádek. Motivy hledala cestováním po vesnicích, přátelila se s venkovany a v šumavském prostředí poznávala tradiční podobu lidového života a české kultury. Dostávala se ovšem také do rozeprů a konfliktů s maloměstskou honorací, které se pak opakovaly i jinde. Za revoluce 1848 propagovali oba manželé její myšlenky mezi chodskými venkovany. Od roku 1850 patřili manželé Němcovi k těm, kdo chtěli podpořit a uvést do života Klácelovo Českomoravské bratrstvo s cílem prakticky uskutečňovat humanitní ideje (kněz a filozof Matouš Klácel propagoval učení utopického socialismu). V této společnosti se

Němcová sblížila s brněnským profesorem přírodopisu a redaktorem, lékařem Janem Helceletem, vydavatelem kalendáře *Koleda*, o němž se ještě zmíníme.

Z důvodu veřejné činnosti a také pro spisovatelskou činnost manželky byl

Titulní list I. svazku *Národních báchorek a pověstí* (Praha 1845)

Němec svými nadřízenými i nadále služebně překládán: 1848 do Nymburku (všimněme si další zajímavé souvislosti s Polnou – v Nymburku žil po přestěhování z Polné v roce 1919 se svými rodiči také Bohumil Hrabal), 1850 do Liberce. V prosinci byl Němec na vlastní žádost přeložen až na Slovensko do Miškovce a Němcová zůstala natrvalo s dětmi v Praze. V té době se již manželství Němcových fakticky rozpadalo. Němec byl řadu let vyšetřován v souvislosti se svým chováním za revoluce v roce 1848, roku 1855 byl z finanční stráže propuštěn, rok nato reaktivován a nastoupil u celního úřadu ve Villachu v Korutanech. V roce 1857 byl penzionován a žil ponejvíce v Praze. Také Němcová žila v Praze pod soustavným policejním dohledem.

V Praze Němcovi bydleli na různých místech. Od roku 1850 do léta 1853 v domě U Geitlerů na Václavském náměstí. Poté, až do října 1854, bydleli v Ječné ulici; tady začala Němcová psát *Babičku*. Další rok – od října 1854 do října 1855 – žila Němcová ve Vyšehradské ulici čp. 1378; zde *Babičku* dokončila. Další dva roky, do podzimu 1857, užívala malý byt ve Štěpánské ulici. Největší problémy měla Němcová s hmotným zajištěním rodiny a mnohdy byla nucena prosit u přátel o podporu. Připočteme-li k tomu i do jisté míry její uvolněný životní styl, srovnaný řekněme s tzv. bohémským, ve vztazích mezi ní a českou měšťanskou Prahou vznikalo neporozumění.

Tehdy si předsevzala vytvořit shrnující dílo o Slovensku, a z toho důvodu, při cestách za manželem, navštívila v letech 1851 až 1855 oblasti Banské Štiavnice, Sliache, Brezna, Horní Lehoty, Velké Revúce, Chýžně aj. Na Slovensku se sešla s mnohými intelektuály podobného zaměření. Při všech svých pobytech pečlivě registrovala poznatky slovenského lidového světa, údaje o jeho

jazyce a kultuře. Poslední cesta přinesla i mimořádný výsledek: materiál pro *Slovenské pohádky* a pro novelu *Pohorská vesnice*.

Na podzim roku 1859 byla Němcová na návštěvě u manželových příbuzných v Novém Bydžově a naposledy v České Skalici. Ve snaze podpořit výtvarný talent svého syna Jaroslava neuspěla; jeho studium na malířské akademii v Mnichově po několika měsících ztroskotalo pro nedostatek peněz.

V roce 1859 začala Němcová jednat s Antonínem Augustou, majitelem knihtiskárny a nakladatelství v Litomyšli, o vydávání souboru svých prací. Dodejme, že firma působila v letech 1852 až 1863. V září roku 1861 proto Němcová přijela do Litomyšle pracovat na přípravě edice. Rychle se zhoršující choroba, také duševní vyčerpanost i Augustovo nepříliš citlivé jednání k ní jí však už nedovolily pokusit se o textovou revizi *Babičky*. Na dobových snímcích, často publikovaných, je zachycena podoba Boženy Němcové z konce 50. let, tedy z doby, kdy již nemocemi i duševně velmi strádala. Zatímco u prvního snímku mají někteří historikové pochybnost, zda jde skutečně o portrét Němcové, u druhého snímku je to jisté. Koncem listopadu roku 1861 ji manžel z Litomyšle přivezl domů. A den před svou smrtí obdržela Němcová první sešit 2. vydání *Babičky*.

Poslední dva roky léčili nemocnou Němcovou lékaři Josef Podlipský a prof. Josef Hamerník; její stav se však neustále zhoršoval a časté cestování v závěrečném roce života jí na zdraví nepřidalo. Božena Němcová zemřela 21. ledna 1862 v Praze, v bývalém domě U Tří lip na rohu dnešní Panské a Na Příkopě čp. 854. Pohřbena byla na Vyšehradském hřbitově. V hrobě, který se nachází při východní zdi, jsou pohřbeni i oba její synové Jaroslav a Karel i dcera Dora.

Úvahy o rodičích a datu narození

Vraťme se ještě k záhadám o původu Němcové. Od literárních historiků – odborníků víme, že nad životem a zvláště narozením a dětstvím Boženy Němcové je mnoho nevysvětleného a tajemného, co se snaží rozluštit již 130 let. Božena Němcová, jak to bývá, spíše po smrti než za svého života, zazářila jako stálice české literární minulosti tak výrazně, až se brzy objevily hlasy, že nemůže být dcerou prostých rodičů a že otcem či matkou, nejlépe oběma, byli významní šlechtici či jinak významně postavení lidé tehdejší doby.

Za otce bývají označováni kníže Metternich, šlechtic Clam-Martinic, francouzský ministr zahraničí Talleyrand, italský malíř Grossi, případně další. Matkami dle těchto představ mohly být kněžna Dorothea Talleryandová, Kateřina Zaháňská, vévodkyně z Dino, Španělka Sabata Garcia, Klára Bresslerová a další ženy. Tyto hypotézy naznačují, že by manželé Panklovi byli jen adoptivními rodiči slavné dcery.

Doslova údiv vyvolal u literárních historiků pravnuček Boženy Němcové MUDr. Tomáš Němec. Ve dvou vydáních, nejprve v roce 1994 a posléze o dva roky později, dal vytisknout brožuru pod názvem *Tajemství původu Boženy Němcové*. Jako otce své prababičky Boženy Němcové „nabízí“ sedmdesátiletého španělského malíře Francisca de Goyu a matkou má být španělská šlechtična seňora Sabasa Francisca García. Usoudil tak na základě tajemné šifry na Goyově obraze Poslední soud, který pochází z pozůstalosti Boženy Němcové. Protože ve Španělsku hrozila tehdy nemanželskému dítěti likvidace inkvizicí, rodiče zařídili, aby mohla vyrůstat v tolerantním Rakousku. Děvče pak bylo umístěno na panství Ratibořice. Tato hypotéza je asi nejméně pravděpodobná a nutno dodat, že ji zavrhlí všichni, kdo se o život a dílo B. N. zajímají.

Otazníky vznikaly nejen nad skutečnými rodiči Boženy Němcové, ale i nad datem a místem jejího narození. Nejčastěji se uvádí 4. únor 1820 ve Vídni, pak ovšem vznikají dohady o tom, proč by malá Barunka chodila do školy již od 4 let a byla-li její matka skutečně tak mladá.

Se zajímavou konstrukcí přišel královéhradecký historik Jaroslav Šůla, který se touto problematikou zabývá již delší dobu. Šůla prostudoval archivní materiály a příslušnou literaturu a došel k nestandardním, překvapivým závěrům. Za klíč k takzvanému problému Boženy Němcové považuje nedostatečnou znalost pohybu její babičky po odchodu z Kladska. To je jeho první závěr.

Naprosto nezpochybňuje matriční údaj o tom, že svobodná matka Terezie Novotná porodila v únoru 1820 děvčátko, které bylo pokřtěno Barbora. Další jeho závěry jsou už hypotetické a opírají se o nepřímé důkazy. Domnívá se, že toto dítě, narozené ve Vídni, krátce poté zemřelo. Dítě, to je děvčátko, které chodilo v České Skalici do školy, bylo starší, jak tomu nasvědčují školní matriky českoskalické školy. Poněvadž podle tehdejších rakouských zákonů nastoupilo do školy v květnu 1824 a postupovalo do vyšší třídy opět v květnu, domnívá se Šůla, že jde o jiné dítě, čili o děvče narozené v květnu 1818. Toto dítě se mohlo jmenovat Alžběta (Jan Pankl ji oslovoval Betty, Bětko). Kde a kdy se toto dítě narodilo, Šůla již neřeší. Podle jeho posledního průzkumu v kladských matrikách to v tomto městě nebylo a další odhalení budou podle něho již dílem náhody. Snad je třeba ještě uvést, že autor kategoricky vylučuje šlechtický původ dítěte. Tyto a další spekulace mají jednoduchý původ, na některé zápisy v matrikách z I. poloviny 19. století se opravdu nelze stoprocentně spolehnout.

A tak historik Jaroslav Šůla s pečlivostí sobě vlastní staví hypotetické závěry, že Barbora/Barbara Panklová (možná i Betty) se tedy narodila 2. května 1818

na neznámém místě a pozornost obrací na několik hypotetických dvojic rodičů:

Jan Křtitel Pankl + anonymní matka,
anonymní otec + Marie Magdalena Terezie Novotná, s kterou se později oženil J. K. Pankl,

anonymní otec + Johana Barbora Terezie Novotná, sestra předešlé Marie Magdaleny Terezie Novotné,

anonymní otec + Marie Magdalena Čudová – Novotná, babička Boženy Němcové, která by byla ve skutečnosti její matkou (což je málo pravděpodobné),

anonymní otec + anonymní matka a manželé Panklovi dívku přijali za svou.

Tato dcera z roku 1818 se mohla jmenovat Betty (Alžběta) Panklová. Podle Šůly se tedy 4. února 1820 ve Vídni narodila další dcera Barbora/Barbara Panklová, která však asi brzičko zemřela. Manželé Panklovi pak z neznámých důvodů, aby snad zakryli nějaký prohřešek mládí, ztotožnili prvou dceru s druhou.

Záležitosti genealogické jsou nanejvýše zajímavé, ale nejsou pochopitelně pro kvalitu díla Boženy Němcové důležité. Podstatné je, že z Boženy Němcové vyrostla skvělá spisovatelka, která svým rozsáhlým dílem připravila bohaté zážitky tisícům čtenářů na celém světě.

Manželství, Praha a milenci

Divčí portrét B. Němcové

Vraťme se ještě k manželství Němcové. Pro toto téma zvolme podklady od uznávaných literárních historiků. Je všeobecně známo, že od příchodu do Prahy přestalo být manželství harmonické. Josef Němec se stával nevraživým a zádumčivým mužem. Snad to bylo způsobeno i tím, že se Němcová ráda pohybovala ve společnosti mužů, jimiž byla obdivována a nakonec, příznějme tento fakt, i sváděna. Dokladem toho je korespondence, a to nejen její. Regionální básník Jiří Zhor o Němcové napsal:

*Podivná manželka a divná matka
Ne, nechová se, jak velí mrav.
Hájem se toulá samotářka sladká
A před manželem prchá do dálav.*

Po Praze v polovině 19. století kolovaly nejrůznější klepy o tom, s kým zase ta Němcová byla svému muži nevěrná. A s kým tedy? Tyto kapitoly z jejího života byly ještě donedávna opomíjeny, později publikovány jen okrajově s jistou opatrností, jakoby úcta k české spisovatelce a její tvorbě zapovídala o něčem takovém psát. Ale Němcová byla přece jen člověkem, ženou, která chtěla milovat a být milována. A pak, její skvělou literární tvorbu nesnáze v soukromém životě nikterak nepoznamenaly.

Tvrdí se, že po posledním, těžkém porodu už Němcová nemohla mít děti. S přihlédnutím k domácímu násilí, jemuž byla ze strany manžela vystavena, i neukojitelné touze po lásce to mohlo přispět k tomu, že neváhala otevřít náruč milostným dobrodružstvím. Se svým milostným životem se nijak netajila, za což si vysloužila od tehdejší společnosti odsouzení a pověst „lehké ženštiny“. I když se pomluvy o Němcové a jejich záletech šířily, její manžel, přesto, že musel prožívat určité psychické trauma, tuto skutečnost navenek přecházel; manželčinu nevěru nezmínil ani v konceptu žádosti o rozvod z roku 1859, přestože by to byl vedle „nevšímavosti k domácnosti a nerozumného zacházení s penězi“ nejpádňější důvod k rozvodu.

Milostné avantýry Němcové začaly ve 40. letech 19. století. Božena Němcová, ta „dábelsky krásná“ žena, byla sice vdaná a měla čtyři děti, ale bylo jí kolem pětadvaceti let. Muži, s kterými se přátelila, byli mladší než její manžel, popř. dokonce mladší než ona; manžel často pobýval na služebních cestách. Němcová byla temperamentní, přímočará a velmi otevřená ve vztahu k mužům, což nebylo v té době obvyklé. Často proto zažívala nepochopení. Například, pro její svobodomyšlnost v milostných vztazích ukončila Karolina Světlá jejich vzájemné přátelství. „*Nevím, v čem spočívalo hlavní kouzlo, zda-li ve skvělých barvách neb ve výrazu tváře, nevím, – ale jisto jest, že byla okouzlující, úchvatná*“, řekla o ní právě Karolina Světlá. A tak Němcová okouzčila postupně zejména tyto muže:

Předně to byl již zmíněný literární historik a básník **Václav Bolemír Nebeský** (1818–1882). S Němcovou měl údajně milostný poměr od února do podzimu 1843. V té době také u Němců bydlel.

Jan Helcelet (1812–1876). Od r. 1850 profesor přírodopisu a polního hospodářství na brněnské technice. Němcovou znal nejdříve z korespondence, kterou psala společnému příteli Františku Matouši Klácelovi, a z vyprávění dalšího přítele Ignáce Jana Hanuše. Němcová Helceleta milovala celou svou duší, on však údajně milostný vztah mezi nimi považoval jen za povyražení. Pod nátlakem ze strany svých přátel Hanuše a Klácela se Helcelet s Němcovou přestal nakonec stýkat a přerušil s ní i písemný kontakt.

Vilém Dušan Lambl (1824–1895). Lékař, publicista, od r. 1860 přednosta patologie v Charkově, později ředitel varšavské kliniky. Přítel Němcův (Němec měl jít Lamblovi na svatbě dokonce za svědka). Koncem roku 1851 se stává osobním lékařem nemocné Němcové a léčí také celou její rodinu. Lambl, který se původně dvořil Sofii Podlipské (sestře Karoliny Světlé), je uchvácen krásou Němcové a při každé příležitosti se jí přehnaně dvoří, což spisovatelce není vůbec nepřijemné. Němec odjíždí služebně do Uher a románek mezi spisovatelkou a jejím lékařem může mít pokračování. V říjnu 1853 však umírá nejstarší syn Němcové Hynek, kterého Lambl už nějaký čas léčí, a Němcová koncem roku odjíždí do ciziny za manželem. Tím jejich milostný vztah skončil. Lambl však nadále zůstal spisovatelce literárním důvěrníkem.

Lékař **Hanuš Jurenka** (1831–1882). S Němcovou se intimně sblíží ještě během svých studií medicíny v r. 1854 a v manželství nešťastná a smrtí svého prvního dítěte (Hynka) poznamenaná Němcová se do mladého černookého studenta beznadějně zamiluje. Na podzim r. 1854 už Jurenka bydlí ve stejném domě jako Němcová. Po dokončení studií v červnu 1855 odjíždí coby lékař do Haliče, po návratu do Prahy se s Němcovou nestýká. Byl poslední velkou láskou Boženy Němcové.

K jejím opravdovým přátelům, kde téměř s jistotou můžeme vyloučit milenecký vztah, patřili lékař a jazykovědec MUDr. Václav Staněk, básník a novinář Karel Havlíček Borovský, básník, prozaik a radikálně demokratický politik Josef Václav Frič, básník, překladatel, literární kritik a vydavatel František Ladislav Čelakovský, literární historik, jazykovědec, teoretik, překladatel a básník Josef Jungmann, básník, historik a folklorista Karel Jaromír Erben (Erben velmi oceňoval její práci a ve své *Kytici* například komponoval *Zlatý kolovrat* a *Vrbu* podle Němcové), přírodovědec a fyziolog světového významu Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), filozof, literární historik a bibliograf Jan Ignác Hanuš (1812–1869) a slovenští spisovatelé Samo Chalupka (1812–1883), Ján Chalupka (1791–1871), Janko Kráľ (1822–1876) a Andrej Sládkovič (1820–1872).

V dopise manželovi z 13. června 1857 Němcová píše: „*Tělo moje jste měli, činy moje, moji upřímnost, ale touhy moje šly do dáli, kam, tomu jsem sama nerozuměla. Toužila jsem, chtěla jsem to prázdné místo v srdci něčím vyplnit, a nevěděla čím... Měla jsem ctitele nejednoho, – jeden měl ducha, který mne zaujal, onen tělo, ten srdce, onen rozum, ale konečně jsem přece v nich neviděla, po čem jsem toužila: muže, před nimž bych se ráda kořila. – Všickni měli své slabosti, nimbus spadl a byli to obyčejní muži, z nichž bych si žádného za muže svého nevyvolila... Mně by se každý muž zprotivil, kdyby ustavičně byl okolo mě...“*

Děti Boženy Němcové

Hynek (1838–1853), nejstarší, patřil k nejlepším žákům první české reálky v Panské ulici Praze; v 15 letech však zemřel na tuberkulózu.

Karel (1839–1901) se po ukončení nižší reálky vyučil u známého pražského zahradníka Josefa Fialy ve Společenské zahradě Na Slupi, pak byl zahradníkem v Zaháni, později v Postupimi a pak v pražské Klamovce. V roce 1874 se stal učitelem na Královské české zemské hospodářské akademii v Táboře a poté ředitelem Zemského pomologického ústavu v Praze-Troji. Měl nemanželského syna, kterého později adoptoval jeho strýc Jaroslav. Z prvního manželství se narodily děti Božena, Karel a Miloslav, z druhého manželství pak Miroslav, Marie, Vladimír a Jaroslav. Karel Němec se tak stal jediným dítětem spisovatelky, jehož potomkové žijí dodnes.

Jaroslav (1842–1898) měl výtvarné nadání. Jak jsme již naznačili, matka jej poslala na malířskou akademii do Mnichova. Pro nedostatek peněz se musel vrátit a stal se učitelem kreslení v Oděse a na reálce ve Volyňsku; později byl ředitelem reálky v Rovně. Jeho koníčkem bylo rovněž ovocnářství, s nímž se dostal až do Ameriky. Vlastní děti neměl, adoptoval nemanželského syna svého bratra Karla – Jaroslava Václava. Ten zemřel bezdětný.

Theodora (1841–1920), polenská rodačka, se dožila vysokého věku; byla žákyní dívčí školy, studovala francouzštinu a stala se učitelkou francouzského jazyka a ručních prací v Jičíně. Otec jí říkal Dora, matka Bohdanka. Její jediný syn zemřel ve 12 letech

Božena Němcová se svými dětmi; vpravo Theodora Němcová

O pohádkách

Pohádky Boženy Němcové nějakým způsobem (zcela jistě pozitivním) znamenaly snad každého, ať již je četl či nikoliv. Jsou právem zařazeny do zlatého fondu české literatury. Pakliže se nám nedostala do rukou knížka, potom nám jistě neunikly některé z populárních filmů nebo televizních inscenací či divadelních her, které byly na motivy pohádek B. N. natočeny či na prknech, která znamenají svět, sehrány. Z těch nejznámějších a nejsledovanějších si připomeňme např. filmy: *Pyšná princezna* (1952), *Byl jednou jeden král* (1954), *Princezna se zlatou hvězdou* (1959). Také *Babička* byla zfilmována; první, ještě němá verze vznikla v roce 1921 s Ludmilou Innemanovou v hlavní roli (ze známých herců se zde objevil i František Smolík); ve filmu z roku 1940 ztvárnila Babičku národní umělkyně Terezie Brzková; v roce 1971 vznikla televizní adaptace Antonína Moskalyka s Jarmilou Kurandovou jako představitelkou titulní postavy. Zfilmovány byly i *Pohorská vesnice* (1928), *Viktorka* (1930) či *Divá Bára* (1949).

Nejvydávanější česká kniha *Babička*

Předně je třeba zcela vyvrátit často uváděný údaj o tom, že Němcová započala psát své dílo *Babičku* v Polné. Zde ji pouze zastihla zpráva o babiččině smrti. Úmysl sepsat uvedené literární dílo pojala až následně v Praze.

Vzpomínkové návraty Němcové do dětství a mládí v Ratibořicích souviselo se smrtí nejstaršího syna Hynka v roce 1853. Zcela určitě byla při psaní *Babičky* ovlivněna i stykem s Vojtěchem Náprstkem, na čemž se shoduje řada literárních historiků. Božena Němcová začala tedy psát své nejslavnější dílo po smrti svého syna Hynka. A ve Vyšehradské ulici čp. 1378, kde tehdy bydlela, jak již bylo zmíněno, *Babičku* dokončila.

V dopise profesoru Šemberovi z roku 1855 (sedm let před svou smrtí) o tom píše: „*Začala jsem na tom pracovat po Hynkově smrti, v nejtrapnější době mého života – když mne omrzelo v světě žít. Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohoum milé babičky, a když jsem slyšela její rozumná slova, její písně a pohádky, když tu přede mnou stál její milý obraz, měla jsem za to, že jsem děvče, běhala jsem s veselou myslí po lukách, lese a háji, navštívila ty upřímné duše všechny a zapomněla při nich na všecek ostatní svět se všemi jeho trampotami.*“ Ty vzpomínky jsou ovšem silně zidealizované, všední život byl daleko tvrdší i pro děti. Hlavní postavou slavné knihy byla Magdalena Novotná, rozená Čudová. Roku 1792 si vzala v Kladsku Jiřího Novotného jako vojáka a žila s ním v tvrdých vojenských podmínkách. Měli spolu 10 dětí, poslední se narodilo již jako pohrobek. Po manželově smrti se Magdalena i se čtyřmi zbylými dětmi vrátila do Čech a živila se tkalcovstvím. Po

čase se odstěhovala ke své dceři Tereze do Ratibořic, kde žila i její sestra Johanka, a oběma pomáhala s domácností. Pro neshody s Terezou se pak s Johankou odstěhovala do Dobrušky a později do Vídně, kde asi po třech letech roku 1841 zemřela.

Babička je nejen nejznámějším, ale i nejvydávanějším českým literárním dílem. Bylo napsáno v době těžké osobní krize a ve značné bídě autorky. Božena Němcová zde vrcholně uplatnila svůj vypravěčský talent, který vede čtenáře jednotlivými příběhy vesnického společenství na pozadí ročních období s příslušnými lidovými zvyky, uprostřed krásné přírody. Autorka používá bohatého a živého lidového jazyka. Dílo je vedeno myšlenkou, že mravní kvalita prostého člověka zvítězí v nespravedlivém světě. Na čtenáře působí výjimečná harmonie a vypravěčská pohoda.

Pomník Babička s dětmi od sochaře Otto Gutfreunda, odhalený v Babiččině údolí v roce 1922

Babička vtiskuje charakter nejen písemnictví své doby, ale celé kultuře českého národa. Navíc se proslavila po celém světě. Vyšla ve více než 350 vydáních a byla přeložena do více jak 70 jazyků, včetně čínštiny a japonštiny. Byla ilustrována více než padesáti našimi ilustrátory. Mezi ně patřili např. Quido Mánes, Cyril Bouda, Zdeněk Burian, Petr Dilinger, Marie Fischerová-Kvěchová, Adolf Liebscher, Karel Svolinský, Václav Špála, Vladimír Tesař,

Kamil Vladislav Muttich a další. Vedle klasické *Babičky* bylo dílo vydáno i v nekonformní podobě: v 70. letech 20. století s ilustracemi Karla Vysušila Babička jako stárnoucí módedáma a v 90. letech s hororovými ilustracemi Martina Veliška. *Babička* vyšla v těsnopisném vydání, ve fotografickém vydání, ve slepeckém tisku, v kolibřím vydání, v odstavcovém vydání... Význam tohoto díla podtrhuje skutečnost, že Babiččino údolí v Ratibořicích spjaté s dílem a životem Boženy Němcové bylo v roce 1958 prohlášeno národní kulturní památkou.

Nejoblíbenějším a nejznámějším ilustrátorem *Babičky* se stal Adolf Kašpar. Zde je na místě trochu odbočit a připomenout určité propojení malíře Kašpara s Polnou. Adolf Kašpar, český malíř, grafik a ilustrátor, žil v letech 1877 až 1934. Proslul jako ilustrátor nejen *Babičky*, ale např. i Jiráskovy *Filozofské historie* a dalších děl české literatury; patřil k průkopníkům českých bibliofilských tisků. V roce 1888 se Kašparovi přestěhovali do Olomouce. Po smrti své matky v roce 1897 se ve svých 20 letech jako talentovaný kreslíř snažil přizívat příležitostnými kresbičkami. Zadával mu je olomoucký knihkupec a nakladatel Romuald Promberger. Pro Kašpara mělo seznámení s Prombergerem životní význam. Když Promberger zjistil, jak výjimečný talent Kašpar má, mu nejenom zařazoval perokresby do různých kalendářů a publikací, ale představil Kašpara i známému malíři Hanuši Schwaigerovi. Ten Kašparovi po zhlédnutí jeho kreseb doporučil studium na pražské akademii, kde v té době učil Schwaigerův přítel Max Pirner. Promberger následně zařídil Kašparovi v Praze Na Kampě podnájem u své sestry a při studiích Kašpara finančně podporoval. A Kašpar studoval, kreslil, pracoval a stal se z něj vynikající český malíř a ilustrátor. Nakladatel Romuald Promberger, který má tak významný podíl na úspěšné umělecké dráze Adolfa Kašpara, byl vnukem polenského rodáka Severina Prombergera – ředitele hlavní školy v Polné, zakladatele polenské školní pamětnice. Romuald Promberger mj. vydal v letech 1919 až 1940 51 titulů polenské rodačky, spisovatelky Vlasty Pittnerové.

Ohlas Boženy Němcové v Polné

V tomto příspěvku byly záměrně vynechány údaje o pobytu a působení Boženy Němcové v Polné, které jsou vesměs známy z regionálních publikací (viz zejména Bohuslav Hladík: *Božena Němcová a Polná*, vyd. 1976 a 1983) dostupných v knihovnách, z přednášek v Polné již několikrát konaných, i z dílčích statí, článků a různých příspěvků z novin a časopisů.

Stručně si alespoň připomeňme, jak velký ohlas v Polné zanechal její devatenáct měsíců trvající pobyt zde v letech 1840 až 1842. Nahlédněme do nedávné

historie našeho města a sledujme, jak často si obyvatelé slavnou českou spisovatelku připomínali.

U příležitosti pořádání národopisné výstavy v roce 1894 v Praze, na níž se Polná sběrem a posléze odesláním řady etnografických a historických exponátů podílela, byl v Polné dne 9. září t. r. uspořádán slavnostní průvod, který skončil před domem čp. 47 na Husově náměstí, kde Němcová žila. Tam účastníci uctili její památku.

Dne 30. července 1897 změnilo obecní zastupitelstvo Polné názvy některých ulic; ulice, do té doby známá pod názvem Kocimberk, dostala název ulice Boženy Němcové.

V létě roku 1899 přijela do Polné se svou přítelkyní dcera Boženy Němcové – Theodora, tehdy učitelka v Jičíně.

Dne 21. ledna 1921 pořádal polenský osvětový sbor v Besedě U Slovana přednášku Břetislava Rérycha *Pobyť Boženy Němcové u nás, její život a dílo*.

Ve dnech 25. a 26. března roku 1922 sehrály odbory Národní jednoty pošumavské divadelní hru *Babička*, kterou podle románu zdramatizovala Růžena Podhorská. Babičku sehrála paní Zapletalová, choť polenského tiskaře. Před sehráním hry byla konána přednáška o životě B. N. Finanční výtěžek 2500 korun se stal základem sbírky na zhotovení pamětní desky na dům čp. 47.

V roce 1932 byla v Litomyšli uspořádána výstava o životě a díle Boženy Němcové. Pro tuto velkolepou expozici připravilo a odeslalo polenské muzeum 18 panelů. Výběr jednotlivých exponátů na téma Němcová a Polná provedl Břetislav Rérych se svými spolupracovníky. Na výstavě v Litomyšli se jako kurátoři podíleli prof. PhDr. Zdeněk Nejedlý, pozdější ministr kultury, a malíř Adolf Kašpar.

Dne 1. července 1934 byla na domě čp. 47 na Husově náměstí odhalena Boženě Němcové pamětní deska. Hlavním iniciátorem byla Národní jednota pošumavská. Autorem plastiky byl prof. Jaroslav Rérych – akademický sochař, malíř a grafik, syn polenského rodáka Bedřicha Rérycha, který v letech 1927 až 1953 působil jako profesor výtvarné výchovy na gymnáziu v Německém, později Havlíčkově Brodu. Pamětní deska byla odlita z bronzu firmou Karla Bartáka v Praze. Mezi přítomnými hosty byla také vnučka Boženy Němcové. Slavnostní projev měl ten den prof. PhDr. Miloslav Hýsek, o pobytu Němcové v Polné promluvil Břetislav Rérych. Při slavnosti zazpíval polenský pěvecký sbor Čestmír. Před zhotovením pamětní desky prosazovali někteří funkcionáři Národní jednoty Pošumavské záměr odložit, nechat zhotovit bronzovou sochu B. Němcové, která by byla umístěna na nádvoří hradu a odhalena v roce 1940 u příležitosti 100. výročí příchodu Němcové do Polné. Celý projekt se posléze jevil jako nákladný a nakonec z něho sešlo. Profesor Jaroslav Rérych

z Německého Brodu posléze zhotovil sochu z vypálené hlíny do výstavní síně muzea. Při vyjímání z pece a následné instalaci se dílo pádem, bohužel, znehodnotilo.

Z iniciativy kronikářky Karoliny Tesařové se 9. března 1950 konal v režii Husovy knihovny v sále U Slovana vzpomínkový večer nazvaný *Božena Němcová – bojovnice za pokrok*. Referát o Němcové přečetla právě Tesařová.

Karolina Tesařová připomněla Poleňákům Boženu Němcovou ještě jednou,

když v únoru 1960 uspořádala v rámci cyklu přednášek polenského muzea o jejím díle a pobytu v Polně přednášku.

Osvětová beseda pod vedením učitele Huberta Stluky připravila večer Boženy Němcové v roce 1962. Bohatý kulturní program se konal 1. února v Lidovém domě. O životě a díle spisovatelky promluvil PhDr. Bohumil Novák z Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. V kulturní vložce účinkoval orchestr a ženský pěvecký sbor Čestmíru. Recitovali učitelka Františka Stluková a žákyně Marie Červenková. V sále byly vystaveny dokumenty k pobytu Němcové v Polně. Pro velký úspěch připravila Osvětová beseda pro žáky základních škol obdobný pořad ještě 15. června, na kterém účinkovaly Horácký symfonický orchestr z Jihlavy, pěvecký sbor Zábój z Pelhřimova a ženský pěvecký sbor Čestmír z Polně.

Odhalení pamětní desky v Polně r. 1934

Ke 120. výročí ukončení pobytu Boženy Němcové v Polně byla 5. srpna 1962 otevřena v polenském muzea výstava *Božena Němcová a Vysočina*. Libreto a scénář sezonní expozice připravil jihlavský historik Arnošt Kába, který měl také úvodní projev. Výtvarně spolupracoval malíř a ilustrátor Gustav Krum.

Ještě v tom roce, dne 16. prosince, sehrál divadelní soubor polenských ochotníků Jiří Poděbradský v režii Antonína Skočdopole představení Františka Tetauera *Život není sen*. Boženu Němcovou hrála Marie Andělová, která podala vynikající herecký výkon. Také ostatní ochotníci připravili polenskému obecenstvu nevšední zážitek. Josefa Němce sehrál nestor polenské divadelní scény Jan Vítek. Hra byla z důvodu vyprodaného hlediště opakována ještě 6. ledna a 2. března 1963.

Dne 17. prosince 1970 uspořádal Kulturní klub při MěstNV v Polné za spoluúčasti polenského muzea v sále kina vzpomínkovou oslavu ke 130. výročí příchodu B. Němcové do Polné. Přednášku o jejím životě pronesl Arnošt Kába. Divadelní ochotníci předvedli ten večer i úryvek z Tetauerovy hry *Život není sen*, v rolích manželů Němcových vystoupili Jiřina Kučerová a Jan Vítek. Vystoupil i pěvecký sbor Čestmír pod vedením Zdeňka Skočdopole, který do

programu zahrnul i skladbu polenského učitele Bohuslava Fišera *Barunka tančí*.

Polenské muzeum a Husova knihovna uspořádaly dne 19. března 1973 v rámci cyklu Vlastivěda Polenska přednášku Bohuslava Hladíka *Božena Němcová a Polná*.

V roce 1976 uspořádalo polenské muzeum výstavu *Božena Němcová a Polná*. Zasluhou Bohuslava Hladíka byly k výstavě vydány nádherné grafiky Michaela Floriana a odborná brožura stejného názvu, jejímž autorem byl právě muzejník Bohuslav Hladík. Výstava měla velký ohlas mezi návštěvníky a také v okresním tisku.

B. Němcová, dřevoryt od Michaela Floriana

Pobyt Němcové v našem městě inspiroval také mnohé výtvarníky. Akademický malíř K. L. Klusáček, rodák z Polné, ilustroval knížku Němcové *Deset pohádek o svatém Petru* a na námět její pohádky *O dvanácti měsíčkách* namaloval obraz. Prof. Jaroslav Rérych vytvořil kromě již zmíněné plastiky také portrét B. N. Byl otištěn v časopisu *Pohoří* v roce 1922, jako obrazová příloha příspěvku Břetislava Rérycha *Božena Němcová u nás*.

Akademický sochař Jan Vítek, polenský rodák, vytvořil plastiky sedící a stojící B. N.

Akademická malířka Kamila Matějčková-Myšková, nar. 1911 v Lužici, namalovala v cyklu 59 obrazů *Po stopách života a díla B. N.* i obraz *Polná, vlastenecké městečko, kam se v roce 1840 Němcovi přistěhovali*.

Výtvarník Jiří Dajč, také rodák z Polné, je autorem grafického listu o rozměru A5 s portrétem B. N. a růžemi.

Grafický list Jiřího Dajče na téma B. N.

Zajímavosti

Božena Němcová byla vhodným námětem pro mnohé české výtvarníky, spisovatele a básníky, nakladatele i vydavatele pohlednic. Připomeňme si alespoň bronzový pomník Boženy Němcové na Slovanském ostrově v Praze – dílo sochaře Karla Pokorného (byl žákem J. V. Myslbeka); sochu B. N. od sochařů: symbolisty s prvky secese – Quido Kociana (rovněž žák Myslbeka); akademického sochaře, malíře a designéra, profesora brněnské techniky Vincence Makovského; sochaře, malíře a spisovatele Jakuba Obrovského; sochaře a zakladatele českého moderního sochařství Jana Štursy; akademického sochaře Bedřicha Neužila (busta B. N. v Praze na budově České průmyslové banky v Praze Na Příkopě a pomník B. N. v Opa-

vě) ad. Ze známých malířů zhotovili portrét B. N.: významný český malíř, grafik a ilustrátor, prof. Karel Svoboda; malíř a rytec Max Švabinský; český ilustrátor a malíř portrétista Jan Vilímek; malíř krajin, historických motivů a portrétů Antonín Waldhauser; malíř portrétista Jan Václav Myslivček; rytec, tiskař a majitel polygrafického závodu v Praze Josef Farský; malíř, grafik a rytec Josef Hodek; malíř oltářních obrazů a historických kompozic Josef Vojtěch

Hellich (namaloval nejznámější obraz B. N.) aj. S portrétem B. N. se setkáváme při placení v obchodech, aniž si to možná uvědomujeme. Na pětisetkorunové bankovce je rytina B. N. od současného českého malíře, grafika, ilustrátora, scénografa a pedagoga, autora grafické podoby všech českých bankovek Oldřicha Kulhánka. Portrét B. N. byl motivem pro zhotovení dvou poštovních známek (1950 dle návrhu Karla Svolinského zhotovil rytec Jan Mráček; 1962 dle návrhu Maxe Švabinského zhotovil rytec Jindra Schmidt).

Hudební skladatel Karel Kovařovic složil operu *Na Starém bělidle*, František Halas napsal sbírku básní *Naše paní Božena Němcová*, Olga Sommerová je autorkou filmového dokumentu o životě a tvorbě B. N. pod názvem *Nesmrtelná hvězda Božena Němcová* (opakovaně vysílala ČT).

Muzeum Boženy Němcové je nejstarším českým literárním muzeem; je věnováno výhradně životu a dílu spisovatelky. Umístění nalezlo v České Skalici a zpřístupňuje tři stálé expozice. Hlavní část je situována v maloskalickém muzejním areálu, kde je na ploše 400 m² prezentován život Boženy Němcové a chronologie její tvorby doplněná o řadu originálů. Součástí prohlídkové trasy jsou bývalý hostinec, klášter a zbytky středověké tvrze. Druhá část expozice je umístěna v Barunčině škole blízko náměstí. Je zde zpřístupněna školní třída z 19. století, kam v letech 1824–1833 chodila Barbora Panklová (později Němcová) do školy. Třetí expozicí je spravovaná stezka, která vede okolo všech muzejních expozic a následně po tzv. bažantnici do Ratibořic, kde Božena Němcová vyrůstala a kde jsou památky známé z nejznámějšího díla *Babička* (Ratibořický zámek, Staré bělidlo apod.). Stezka je dlouhá 7 km a končí u Rýzmburského altánku.

Jméno Boženy Němcové nese ulice v Praze na Karlově a ještě dalších 270 ulic v českých městech; také kráter na Venuši a planetka mezi Marsem a Jupiterem jsou po naší nejslavnější spisovatelce pojmenovány.

Epilog

O žádné české spisovatelce toho nebylo napsáno tolik jako o Boženě Němcové. Recenze, články, korespondence, příspěvky, publikace, ale také musíme připočítat i různé seminární a diplomové práce, průvodce po expozicích, atp. – v bibliografii uvedené v Lexikonu české literatury je jich na tisíce, a to zde rozhodně nejsou zdaleka uvedeny všechny.

Poslední fotografie Boženy Němcové

četla B. Němcovou, všechny její povídky na mě dýchaly krásou. K málokterému jinému autorovi jsem cítila takový obdiv a porozumění, cítila výchovu k dobru. Její pozitivní vliv je ve mně dodnes. A mé uznání je naopak ještě větší, když si uvědomím, že životní podmínky (nemoc, chudoba) pro ni nebyly v její době právě nejpříznivější.

Spisovatel Jindřich Šimon Baar o Němcové napsal: „O perlorodce je známo, že když je raněna, vytvoří perlu. Úrodná a požehnaná bývá někdy i bolest člověka, a to se osvědčilo i u Boženy Němcové. Z bolesti její zrodila se perla – dílo, které v našem písemnictví dosud rovného nemá.“

Mnoho údajů nalezneme v současnosti na internetu. Např. na webových stránkách <blog.i.dnes> jsou v diskusním fóru zveřejněny názory některých občanů na život a dílo B. N. Jak to v podobných internetových diskuzích bývá, hodnocení je různorodé. Jsou tam, bohužel, i ohlasy silně negativní, které poukazují jen na zhýralý život Němcové, na to, že se nedostatečně starala o domácnost, o děti, o rodinu atp. Lze vůbec hodnotit kohokoliv s takovým odstupem času pouze negativně? A tak v přemíře hodnocení může mnohé uživatele internetu potěšit kupříkladu názor nejmenované ženy z Německa, která pro ostatní diskutující uvedla: *Doporučuji shlédnout film německé režisérky a showdout okolností také mé susedky Dagmar Knöpflove o B. N. (n. titul Durch diese Nacht sehe ich keinen einzigen Stern), která si dala ohromnou práci a interpretovala poslední dopisy B. N. Když jsem jako malá*

z různých pramenů sestavil a upravil Jan Prchal

Statistické ohlédnutí po deseti letech

Sčítání lidu, domů a bytů je nejrozsáhlejší a také nejnáročnější statistickou akcí. Poslední sčítání se v České republice uskutečnilo v roce 2011 a v tomto období i ve všech členských zemích Evropské unie. Sčítání přináší nenahraditelné informace o lidské společnosti.

V čísle 3/2002 kulturně-historického a vlastivědného sborníku Polensko byly v příspěvku *Statistické ohlédnutí* uvedeny výsledky sčítání lidu, domů a bytů zjištěné v roce 2001 a doplněné o vybrané údaje za minulých 20. století.

O změnách, které se uskutečnily během posledních deseti, případně dvaceti let, vypovídá srovnání statistických dat mezi výsledky sčítání v roce 2001 a 2011 v prvním desetiletí 21. století, případně od prvního sčítání, které proběhlo po změně politického systému v roce 1991.

Pro Polnou se stal při posledním sčítání k 26. březnu 2011 významným údaj o obyvatelstvu celkem. Poprvé od sčítání v roce 1900, kdy v Polné žilo 5013 obyvatel (s výjimkou roku 1980, kdy do počtu 5025 obyvatel byli zahrnuti i obyvatelé tzv. integrovaných obcí Záborná a Stáj), žilo k výše uvedenému datu sčítání 5150 obyvatel. To je podle údajů ČSÚ*, s úpravou k roku 1900, nejvíce obyvatel za posledních 110 let. V roce 1991 žilo v Polné 4691 obyvatel a při sčítání v roce 2001 chybělo pouze 151 obyvatel k docílení počtu 5000 obyvatel. Trvalý pobyt mělo 5100 obyvatel, 50 obyvatel mělo pobyt dlouhodobý. Z celkového počtu obyvatel bylo 82 cizinců – v roce 2001 jich bylo 54. Při minulých sčítáních cizinci ve městě Polná nežili. Za pozitivní údaj můžeme považovat vysoký podíl obyvatel narozených v místě – obci trvalého bydliště, kterých bylo v době posledního sčítání 3157, a to i přes určitý pokles proti roku 2001. V údajích počtu obyvatel podle pohlaví je podíl polenských mužů a žen v podstatě vyrovnaný, s mírnou početní převahou žen, kterých bylo 2589 a mužů 2561.

V údajích obyvatelstva podle pohlaví a rodinného stavu mají nad ženami převahu svobodní muži, kterých bylo 1176, svobodných žen bylo 913. U vdovecké kategorie je tomu naopak. Ovdovělých žen bylo 310, zatímco mužů podstatně méně – 69 vdovců. U obou pohlaví zůstává

tento údaj téměř shodný jako před deseti lety v roce 2001, kdy na 309 vdov připadalo 61 vdovců; na jednoho vdovce připadalo pět vdov. Ženy jsou zřejmě odolnější i v Polné. Dokladem je Marie Činčerová, které bylo k datu sčítání téměř 104 let. Dodejme, že podle dlouhodobých údajů ČSÚ se ženy dožívají nejvyššího věku ve městech na Vysočině – v Jihlavě činí věkový průměr 81,14, Žďáru nad Sázavou 91,11, dále pak v Hradci Králové 80,84 a na další příčce opět ve městě na Vysočině Třebíči 80,71. Z mužů se v první pětce umístili na čtvrté příčce s věkem 75,30 muži ze Žďáru nad Sázavou. V hodnocení nejnižšího věku žen a mužů se v pořadí na prvním až pátém místě žádné z měst Vysočiny neumístilo.

V dubnu 2010 bylo na Polensku 588 nezaměstnaných a jen v Polné 279. V roce 2001 bylo nezaměstnaných 137 a v roce 1991 již pouze 32. Polná ani v minulosti pracovními příležitostmi neoplývala, což se v minulosti projevovalo vysokou nezaměstnaností ve třicátých letech minulého století za světové hospodářské krize.

Za negativní jev v údajích o rodinném stavu musíme považovat podíl rozvedených obyvatel. Podle studie Sociologického ústavu Akademie věd ČR rozvodem končí každé druhé manželství a Česká republika patří k zemím s největší rozvodovostí v Evropě. Také v Polné, kde rozvedených bylo v minulém století minimálně, se rozvodovost v posledním desetiletí téměř zdvojnásobila, jak vyplývá z přehledu ze sčítání lidu: v roce 2001 bylo 98 rozvedených mužů, žen 130; v roce 2011 bylo již 178 rozvedených mužů a žen 214.

Významný údaj ze sčítání představuje obyvatelstvo podle ekonomické aktivity. V Polné je dle údajů ze sčítání v letech 1991, 2001 a 2011 polovina občanů ekonomicky aktivních, a to včetně rodinných příslušníků. Z 5150 obyvatel bylo v roce 2011 aktivních 2526; z tohoto počtu bylo zaměstnaných 2306 a nezaměstnaných 220. Počet nezaměstnaných se, bohužel, v uplynulých dekádách zvyšoval vlivem recese, která postihla i Českou republiku. Nezaměstnanost na Polensku a v Polné se v roce 2010 pohybovala kolem 11 %. Pracovními příležitostmi Vysočina neoplývá, neboť nezaměstnanost v roce 2010 dosáhla 10,73 % proti míře nezaměstnanosti v ČR 9,57 %; volných pracovních míst bylo na vysočině pouze 916, nejméně ze všech krajů ČR.

Obyvatelstvo podle věku, stejně jako v České republice, i v Polné stárne. Zvyšuje se počet obyvatel starších 65 let a více, kterých v roce 1991 v Polné žilo 541, o deset let později 641 a při posledním sčítání jich bylo již 801, z toho 322 mužů a 479 žen. Pokles populace se projevil ve věkové kategorii do 14 let, když v roce 1991 to bylo 1060 obyvatel a v roce 2011 o 200 méně – 852 obyvatel.

Obyvatelstvo podle nejvyššího ukončeného vzdělání ve věku 15 a více let dosahuje v posledních desetiletích vyšší počty obyvatel s úplným středním (s maturitou) a vyšším odborným vzděláním včetně nástavbového – v roce 1991 jich bylo 651, o deset let později již 1017 a při posledním sčítání uvedlo tento stupeň vzdělání 1249 obyvatel. Trvale přibývá obyvatel s vysokoškolským vzděláním. V roce 1991 jich bylo 100 a v roce 2011 již 295 obyvatel Polné. Časy z první poloviny minulého století, kdy se vysokoškolským diplomem mohli prokázat kromě lékařů a lékárníků například i přímo v Polné působící notáři nebo soudci, patří nenávratně minulosti.

Obyvatelstvo podle státního občanství tvoří v Polné, až na malé výjimky, tradičně a dlouhodobě občané se státním občanstvím České republiky, kterých v roce 2011 bylo 5025. V posledním desetiletí se setkáváme i s občany Vietnamu, kterých bylo 19, a občany Ukrajiny, kterých bylo 13, Slováků 10 a polské občanství měli dva obyvatelé Polné. Zastavme se ještě u obyvatelstva podle národnosti, kterou nebyli občané při posledním sčítání povinni uvést. Zde si můžeme položit otázku, proč 1377 obyvatel města ve sčítacím archu národnost neuvedlo. K české národnosti se hlásilo pouze 3620 obyvatel, moravskou uvedlo 34, slovenskou 21, polskou dva, slezskou jeden obyvatel a stejně jako v roce 1991 se hlásil jeden obyvatel k národnosti romské. Z tohoto pohledu Polné národnostní ani rasové nepokoje v současné době nehrozí...

Obyvatelstvo podle náboženské víry doznává v posledních desetiletích výrazných změn, a to i s přihlédnutím k tomu, že uvedené údaje o náboženské víře nebylo, stejně jako u národnosti, ve sčítacím archu v roce 2011 povinné. V České republice, která patří k nejméně zbožným zemím světa, se k církvím a náboženským společnostem v roce 2001 hlásilo 3,2 miliónu lidí. Podle sčítání lidu z roku 2011 se k církvím a ná-

boženským společenstvem přihlásilo jen 1,46 miliónu věřících, tedy již méně než polovina. Před jedenácti lety se k římským katolíkům hlásilo 2,7 milionů lidí, o dekádu později jen 1,1 milionů věřících. Také v Polné došlo v uplynulých desetiletích k výrazným změnám v počtu obyvatel hlásících se k tradičně nejpočetněji zastoupené Církvi římskokatolické. V roce 1991 se hlásilo ke katolíkům 2628 věřících, o deset let později v roce 2001 jich bylo 2052 a poslední dekáda znamenala propad o více než polovinu, když se k této církvi ve sčítacím archu přihlásilo v Polné 941 věřících. K věřícím nehlásícím se k církvi – náboženské společnosti – patří 353 obyvatel a bez náboženské víry jich zůstává 1468. Pro úplnost uveďme, že k Církvi československé, která v době vzniku ve dvacátých letech minulého století měla v Polné zpočátku až 400 věřících, se hlásí 11 věřících a k Českobratrské církvi evangelické tři obyvatelé města. Ve vztahu obyvatelstva k náboženské víře bychom v současnosti asi obtížně hledali jednoznačnou odpověď, a to i s ohledem na skutečnost, že k tomuto jevu dochází více než dvacet let po „sametové revoluci“ a pádu komunistického režimu.

Pozornost ještě obraťme na obydlenost domů a bytů a jejich vybavenost. S rostoucím počtem obyvatel přibývalo v Polné i domů a bytů. Domů na území Polné existovalo v době posledního sčítání celkem 1338, obydlených bytů 1819. Velmi pozitivním údajem je způsob vytápění a použitých energií, zejména plynu, zavedeného do 1431 bytů. Ve vybavenosti bytů se stává samozřejmostí koupelna či sprchový kout v bytě, kterých bylo 1765, a shodný je i počet splachovacích záchodů. Žijeme ve 21. století, v čase stále nových a nových informačních technologií. Součástí bydlení se stává vybavenost osobním počítačem, bez kterého se již neobejdou ani děti školou povinné. Samozřejmostí se stává internet. Osobní počítač s internetem mělo při posledním sčítání 987 bytů, zatímco před deseti lety jich bylo pouze 80. Můžeme dnes jenom tipovat, kolik jich bude za dalších deset let, pokud nebudou překonány technologiemi ještě vyššího řádu.

Záměrem výše uvedeného textu je zaznamenat ve sborníku Polensko alespoň zásadní změny, ke kterým ve městě podle sčítání lidu, domů a bytů v novém tisíciletí došlo, a který nemůže být vyčerpávající. Údaje za rok 2011 byly získány na ČSÚ dne 7. února 2012 a jde o předběžné

výsledky, které zpravidla nedoznají zásadních změn; nebylo tomu tak ani u předběžných výsledků uváděných ve svrchu zmíněném Polsku č. 3 z roku 2002.

---

* Český statistický úřad (ČSÚ) je ústředním orgánem státní správy České republiky. Byl zřízen dne 8. ledna 1969 zákonem č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy. Působnost ČSÚ je vymezena zákonem č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě. Jako hlavní orgán státní statistické služby také koordinuje sběr a zpracování statistických údajů, které provádějí jednotlivá ministerstva.

V souladu se zákonem postavení ČSÚ, jeho hlavní úkoly, organizaci, hospodaření a vztah k veřejnosti, k ostatním orgánům státní správy a územní samosprávy upravuje Statut Českého statistického úřadu, schválený usnesením vlády České republiky č. 1160 ze dne 7. listopadu 2001.

ČSÚ hospodáří jako rozpočtová organizace, sídlí v Praze a v jednotlivých krajích působí regionální pracoviště, která jsou součástí organizační struktury.

ČSÚ zabezpečuje získávání a zpracování údajů pro statistické účely a poskytuje statistické informace státním orgánům, orgánům územní samosprávy, veřejnosti a do zahraničí. Stanovuje metodiku statistických zjišťování a jejich zpracování. Zajišťuje rovněž srovnatelnost statistických informací ve vnitrostátním i mezinárodním měřítku.

Pravidelně zveřejňuje velké množství dat. Nejnovější údaje o ekonomickém i sociálním vývoji ČR se zveřejňují formou tzv. Rychlých informací. Dále pak na svých stránkách zveřejňuje analýzy, on-line publikace, datové sady, časové řady, tiskové zprávy a jiné informace. Úřad také vydává řadu tištěných publikací včetně *Statistické ročenky ČR*. Veškerá data a informace jsou zdarma dostupné na portálu <www.czso.cz>.

ČSÚ má dále na starosti zpracování všech voleb a referend. Výsledky voleb jsou on-line zveřejňovány na portálu <www.volby.cz>.

Jednou za 10 let provádí Sčítání lidu, domů a bytů, jehož výsledky jsou pak nejbohatším zdrojem informací o obyvatelstvu. Poslední sčítání bylo uskutečněno v roce 2011.

Prameny a literatura:

ČSÚ Praha: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – území Polná, okres Jihlava*

ČSÚ Praha: *Česká republika v číslech*